

УДК 594.3

Гарбар О.В.

ФАУНА СТАВКОВИКІВ ПІДРОДУ *STAGNICOLA* (*GASTROPODA, PULMONATA, LYMNAEIDAE*) УКРАЇНИ ТА ЇХ ЕКОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

На території України виявлено 5 видів, приналежних до підроду *Stagnicola* (*L. palustris*, *L. atra*, *L. turricula*, *L. callomphala*, *L. vulnerata*). Вперше для території Центрального Полісся вказано *L. vulnerata*. З'ясовано деякі екологічні особливості (тип водойми, де зустрічаються молюски, швидкість течії, характер донних відкладів, щільність поселення та ін.) зазначених видів.

Ставковикові (*Lymnaeidae*) - обов'язковий компонент більшості прісноводних екосистем. Через велику якісну різноманітність та кількісний розвиток вони складають значну біомасу і беруть активну участь у кругообігу речовин та енергії в біоценозах. Значення молюсків цієї родини зумовлене їх участю в різних трофічних зв'язках, сукупність яких визначає загальну біологічну продуктивність водних екосистем, а також здатність водойм до самоочищення. Окремі види ставковикових можуть використовуватись як біоіндикатори забруднення водойм важкими металами, пестицидами та деякими іншими промисловими відходами. Важлива роль ставковикових як проміжних живителів трематод, мариції яких паразитують в організмі амфібій, риб, птахів, ссавців, у тому числі деяких домашніх і промислових тварин.

У фауні України представлено понад 30 видів ставковиків, які входять до складу 8 підродів (Стадниченко, 1995). Підрид *Stagnicola* Leach, 1830 серед них один з найчисельніших. До нього належать 10 видів, які розподілені між 4-ма

секціями: *Stagnicola s.str. (Lymnaea (Stagnicola) palustris* (O.F.Müller, 1774); *L. (S.) atra* Schranck, 1803), *Fensiana* Servain, 1881 (*L. (S.) callomphala* Servain, 1881; *L. (S.) turricula* Held, 1836; *L. (S.) pachyta* Westerlund, 1885), *Ladislavella* W.Dybowski, 1903 (*L. (S.) vulnerata* Küster, 1867) та *Berlaniana* Kruglov et Starobogatov, 1986 (*L. (S.) danubialis* (Schranck, 1803); *L. (S.) berlani* Bourguignat, 1870; *L. (S.) badia* Küster, 1867). Деякі з цих видів масові і зустрічаються майже у всіх природно-географічних зонах України (*L. palustris*, *L. atra*, *L. callomphala*, *L. turricula*). Інші трапляються рідше (*L. pachyta*, *L. vulnerata*, *L. danubialis*, *L. berlani*). Інформація про їх поширення на території України досить поверхнева і обмежується одиничними повідомленнями. Такий вид, як *L. badia*, у фауні України раніше не відмічали, хоча, виходячи з особливостей ареалу, є підстави вважати, що він може бути виявлений на цій території (Стадниченко, 1995).

Отже, видовий склад підроду *Stagnicola* в фауні України на сьогоднішній день залишається остаточно не з'ясованим. Питання поширення окремих видів підроду в

зазначеному регіоні потребує додаткових досліджень.

Матеріалом дослідження послужили власні збори автора та збори О.В.Корнюшина (Інститут зоології ім.Шмальгаузена, Київ) з територій Житомирської (Ж.), Полтавської (П.), Львівської (Л.), Київської (К.) та Харківської (Х.) областей України і Криму (рис.1), зроблені в період з 1997 по 2000р. Молюсків збирали вручну і фіксували 70%-ним етанолом. Розтин проводили під мікроскопом МБС-1 з рисувальним апаратом РА-4. Визначення видів базується на таксонній ставковикових М.Д.Круглова та Я.І.Старобогатова (Kruglov, Starobogatov, 1993).

За період дослідження виявлено п'ять видів молюсків підроду *Stagnicola*. Найпоширенішим з них виявився *L.palustris*. Цей вид зустрічався у зборах з Житомира (напівперіодичні водойми в районі Корбутівки), Перлявки (Ж.) (Тетерів у районі полігону), Полтави (стариці Коломаку), Есхару (Х.) (Сіверський Донець) та Криму (Салгир). В переважній більшості випадків молюсків виявлено в напівперіодичних та періодичних водоймах на замулених донних відкладах. В популяції з Тетерева (Перлявка) молюсків знайдено як в періодичних водоймах (полої Тетерева), так і в постійних (невеликі озера та меліораційні канали). Цікавим є знаходження даного виду у водосховищі на р. Тетерів поблизу Перлявки. Молюски перебували тут як у водному середовищі (біля урізу води), так і за його межами (в зоні захлопу води на викинутій хвилями на берег водяній рослинності). При

цьому щільність поселення була досить високою (до 15 екз. на 1 погонний метр смуги водорозділу). Дослідження статевої системи підтвердили приналежність зібраних молюсків до виду *L.palustris*. У всіх особин довжина пеніального рукава перевищує довжину препуціума (індекс копулятивного апарату - 0,78).

Іншим поширеним видом є *L.atra*. Як і попередній, цей вид стенобіонтний і надає перевагу невеликим постійним та напівперіодичним стоячим або слабопроточним водоймам. Виявлений в басейні Коломаку (Полтава, напівперіодичні та періодичні водойми), Ворскли (Лучки (П.), стариці) та в Олевську (Ж.) (ставок). Приналежність зібраних екземплярів до виду *L.atra* підтверджено характеристиками геніталій: пеніальний рукав рівний або перевищує довжину препуціума (індекс копулятивного апарату - 0,92).

У чотирьох зборах був присутній *L.turricula*. Цей вид трапляється в усіх природно-географічних зонах України, за винятком високогірних районів, у періодичних та напівперіодичних мезотрофних водоймах. В усіх виявлених популяціях (Кам'яний Брід (Ж.), пересихаюче озерце; Дзержинськ (Ж.), пересихаючі меліораційні рови; Кам'янка Бугська (Л.), полої Західного Бугу) відзначалась висока щільність поселення (до 20 екз/м²). Лише в стариці Коломаку (Полтава) виявлено поодинокий екземпляр цього виду. Анатомічні особливості молюсків відповідають попереднім описам *L.turricula* (Kruglov, Starobogatov, 1993). Пеніальний рукав і препуціум мають однакову

довжину (індекс копулятивного апарату - 0,99).

Досить поширеним в Україні вважається *L.callomphala*, котрий за екологічними характеристиками близький до *L.turricula*. Однак нами виявлено лише поодинокі екземпляри даного виду (меліораційні рови в районі Глибочиці (Ж.) та в затоці Дніпра в районі київського гідропарку).

Вперше для Центрального Полісся відмічено *L.vulnerata* (Дзержинськ (Ж.), пересихаюче озерце). У фауні України він був вперше виявлений А.П.Стадниченко (1968) в басейні Західного Бугу та в передгір'ї Карпат. Пізніше був виявлений О.В.Корнюшиним (Korniushin, 1999) в Закарпатському регіоні (Хуст). Вид тельматофільний, мешкає в лугових та лісових водоймах астатичного типу. Характерною особливістю дорослих особин виду є потовщений край устя, пеніальний рукав рівної довжини з препуціумом (індекс копулятивного апарату - 1,01) та наявність лійковидного розширення протоку сперматеки в місці його впадання в

провагіну.

Інші види, вказані для фауни України А.П.Стадниченко (1995), в досліджуваному регіоні не виявлені. Незрозумілим залишається питання поширення видів секції *Berlaniana*. Хоча їх знаходили раніше в лісостеповій зоні (південь Житомирської обл., Черкаська та Львівська обл.), пізнішими дослідженнями ці види виявити не вдалось. В наших зборах присутні форми, за конхіологічними ознаками близькі до *L.berlani*, але за анатомічними особливостями (індекс копулятивного апарату) вони не відрізнялись від *L.palustris*.

Отже, в результаті наших досліджень уточнено видовий склад підроду *Stagnicola* в фауні України. Виявлено нові місцезнаходження видів підроду та описано їх екологічні особливості, що допоможе в майбутньому скласти цілісну картину поширення представників групи в зазначеному регіоні.

Автор щиро вдячний к.б.н. О.В.Корнюшину (Інститут зоології ім. Шмальгаузена, Київ) за допомогу в зборі матеріалу.

Література

1. Стадниченко А.П. *Galba occulta* Jackiewicz, 1959 - Новый вид фауны СССР // Зоол.журн. - 1968. - Т.47(6). - С.942-944.

2. Стадниченко А.П. Прудовиковые и чашечковые Украины. - К., 1995. - 123с. - Деп. в ДНТБ Украины 04.09.95, №2048 - Ук 95

3. Korniushin A.V. New records of *Lymnaea (Stagnicola)* species in the West

Ukraine (*Gastropoda: Basommatophora: Lymnaeidae* // Malac.Abh.Mus.Tierkd. Dresden. - 1999 - Т.19(27). - P.281-286.

4. Kruglov N.D., Starobogatov Ya.I. Guide to recent Molluscs of Northern Eurasia. 3. Annotated an illustrated catalogue of species of the family Lymnaeidae (*Gastropoda, Pulmonata, Lymnaeiformes*) of Palaearctic and adjacent river drainage areas. Part 1 // Ruthenica. - 1993. - Т. 3(1). - P. 65-92.